

A CSAK PARTIKULA ÉRTELMEZÉSE ÓVODÁSKORBAN

Pintér Lilla

Bevezetés¹

A dolgozat két kísérlet eredményeiről számol be, amelyekben azt vizsgáltam, hogy miként értelmezik a magyar anyanyelvű óvodások a *csak* partikulával módosított fókuszos szerkezeteket. A két legfőbb kutatási kérdés az volt, hogy a gyerekek ebben az életkorban értik-e a fókuszpartikula által kifejezett kimerítő azonosítást, illetve képesek-e a megfelelő összetevővel társítani ezt a kimerítőséget.

Először röviden tárgyalom a *csak* partikula jelentését, majd sorra veszem azokat a korábbi kísérleteket, amelyek a különböző nyelvekben található fókuszpartikulák kimerítő értelmezésének elsajátításáról adnak számot. Ezt követően ismertetem az általam végzett kísérleteket, és összegzem az ezek eredményei alapján levonható következtetéseket.

1. A *csak* fókuszpartikula jelentése

A fókuszpartikulákat tartalmazó mondatok jelentését először Horn (1969) osztotta fel két különböző komponensre: állításra és előfeltevésre. Ezt illusztrálja az (1) alatti, *only* partikulát tartalmazó angol nyelvű példa.

- (1) *Only Muriel voted for Hubert.* (Horn 1969: 98)
Csak Muriel szavaz-PAST PREP Hubert
'Csak Muriel szavazott Hubertre.'

Állítás: Murielen kívül senki más nem szavazott Hubertre
Előfeltevés: Muriel Hubertre szavazott

Egy későbbi tanulmányában Horn (1996) úgy módosította korábbi elméletét, hogy a fókuszpartikulákat tartalmazó mondatok egy gyengébb, úgynevezett egzisztenciális előfeltevést fejeznek ki, vagyis például az (1) alatti kijelentés előfeltevése nem az, hogy *Muriel Hubertre szavazott*, hanem az, hogy *valaki Hubertre szavazott*. Ebből, illetve a mondat által kifejezett állításból (*Muri-*

¹ A kutatást „A kvantorok grammatikája és a nyelvi relativizmus” című, K 108951 számú OTKA projekt támogatta.

elen kívül senki más nem szavazott Hubertre) következnek az, hogy *Muriel Hubertre szavazott*.

Később a pozitív jelentéskomponens előfeltevés-státuszát többen is megkérdőjelezték. Van Rooij–Schulz (2007) amellet érveltek, hogy ez valójában nem is része a mondatok szemantikai jelentésének, csupán egy, a társalgási maximákkal magyarázható pragmatikai inferencia. Ugyanezt az összetevőt Beaver–Clark (2008), illetve Roberts (2011) kikövetkeztetett jelentésként elemezte. Abban azonban a fent említett szerzők is mind egyetértettek, hogy az *only* típusú fókuszpartikulák beillesztését követően a mondat negatív komponense, vagyis az egyéb alternatívákat kizáró része lesz az állított jelentéstartalom.²

Ugyanezt állapította meg a magyar *csak* partikulát tartalmazó mondatokra vonatkoztatva Kenesei (1986, 1989) és Szabolcsi (1994) is. A (2) alatti példában ily módon az az állítás, hogy *senki nem alszik, aki nem azonos Péterrel*, ami előfeltételezi annak az igazságát, hogy *Péter alszik*.

(2) *Csak Péter alszik.*

(Kenesei 1989: 134)

A pozitív komponens előfeltevés-státusza mellett Kenesei (1986, 1989) azzal érvel, hogy ennek igazságát a mondat tagadása sem befolyásolja.

Szabolcsi (1994) arra is kitér, hogy a *csak* úgynevezett kimerítő jelentését a mondatban található fókusszal társítjuk – akárcsak az *only* esetében. Érdeemes ehhez azt is hozzátennünk, hogy a magyarban a *csak* partikula mindig közvetlenül megelőzi ezt a fókuszált elemet – szemben az angollal, ahol éppen ezért ezek a mondatok gyakran többértelműek.

2. A fókuszpartikulák értelmezését vizsgáló korábbi kísérletek

Az elmúlt húsz évben számos olyan nyelvelsajátítási kísérletet végeztek, amely a fókuszpartikulákat tartalmazó mondatok interpretációját vizsgálta.

E szerkezetek értelmezésének óvodáskori sajátosságaira először a Crain–Ni–Conway (1994) által végzett kísérletek mutattak rá, még hozzá a (3) alatti mondatához hasonló példákkal kapcsolatban.

(3) *Only the cat is holding a flag.*

Csak a cica van tartani egy zászló.

‘Csak a cica tart egy zászlót.’

(Crain és mtsai 1994:460)

² Az egyetlen eltérés, hogy Roberts (2011) nem az *asserted content*, hanem a *proffered content* kifejezést használja, amely nála egyszerre utal az állításokra, kérdésekre és javaslatokra is.

A (3) alatti mondatban a fókuszpartikula az alanyhoz kapcsolódik, így jelentése – a felnőtt anyanyelvi beszélők számára – egyértelmű: az alany referense az egyetlen, akire igaz a predikátum által kifejezett állítás. Am a kísérletben résztvevő 38 gyerekből 21 az olyan képek esetén is igaznak fogadta el a (3) alatti mondatot, melyeken nem csak a cica tartott zászlót – arra hivatkozva, hogy a cica valóban nem csinál mást, csak tartja a zászlót. Az óvodások egy része tehát következetesen az igei csoporttal társította a partikula által kifejezett kimerítőséget, függetlenül annak felszíni pozíciójától. Ennek oka Crain és mtsai (1994) szerint az lehet, hogy a kisgyerekek a nyelvelsajátítás során a leginkább megszorított értelmezéseket preferálják, vagyis azokat, amelyek a lehetséges helyzeteknek csak a legszűkebb halmazában igazak.

A következő mérföldkövet az a Paterson–Liversedge–Rowland–Filik (2003) által végzett, háromrészes kísérletsorozat jelentette, amelynek fő célja annak tesztelése volt, hogy vajon az óvodások számára valóban a hatóköri viszonyok hibás feldolgozása okoz-e problémát (amint azt Crain és mtsai (1994) eredményei sugallják), vagy pedig az, hogy egyáltalán nem számolnak a kontrasztív információkkal. Éppen ezért a korábban vizsgált, az alanyhoz vagy az igei csoporthoz kapcsolt partikulát tartalmazó tesztmondatok körét kibővítették egy olyan mondattípussal is, amely egyáltalán nem tartalmazott fókuszpartikulát. A kapott eredményekből pedig úgy tűnt, hogy a gyerekek ugyanazt a jelentést tulajdonították ennek a három típusnak, ami a szerzők szerint arra vezethető vissza, hogy nem tudtak helyesen következtetni a fókuszált összetevő alternatíváinak kontraszthalmazára.

Korábbi munkájukat folytatva Paterson–Liversedge–White–Filik–Jaz (2005/2006) újabb kísérleteket végeztek, itt azonban a fókuszpartikula nélküli mondatok értelmezését olyan kétértelmű mondatokéval vetették össze, melyekben az *only* partikula az igei csoporthoz kapcsolódott. Ezúttal az ő eredményeik is arra utaltak, hogy már a kisebb gyerekek is képesek eltérő jelentést tulajdonítani a partikulát tartalmazó, illetve nem tartalmazó mondatoknak. Emellett a szerzők azt is megállapították, hogy az *only*-t tartalmazó kétértelmű mondatok esetén a gyerekek és a felnőttek egyaránt az igei csoporttal társított kimerítő olvasatot részesítik előnyben, szemben a direkt tárgyjal társított olvasattal. Így végül ők is arra a következtetésre jutottak, mint Crain és mtsai (1994), vagyis hogy az óvodások azt várják el, hogy az állítások mindig maximálisan informatívak legyenek.

Hogy kiderítsék, miért jellemzi az óvodáskorúakat a felnőttekétől eltérő értelmezési stratégia, Notley–Zhou–Crain–Thornton (2009) összevetették az angol *only*-, illetve a mandarin *zhìyou*-szerkezetek gyermeknyelvi interpretációját. Ehhez először egy új módszert alkalmaztak: két angol anyanyelvű kis-

gyermek fejlődését követték nyomon majdnem egy éven keresztül, megközelítőleg hároméves korukig annak érdekében, hogy meg tudják határozni azt az életkort, amikor a gyerekek már képesek a kontraszt-halmazok megalkotására. Az eredmények egyértelműen megcáfolták a Paterson és mtsai (2003) által felállított hipotézist: a kutatásban részt vevő gyerekek ugyanis már 29 és 33 hónaposan képesek voltak erre a műveletre. Ugyanakkor azt találták, hogy amint ez bekövetkezett, azonnal fellépett a Crain és mtsai (1994) által VP-orientációként definiált probléma is. Ráadásul ugyanerre utaltak a további kísérleteik is: a mandarin óvodások is mindig az igei csoportra utaló elemként értelmezték a fókuszpartikulát. Az eredmények tükrében Notley és mtsai (2009) arra a következtettk, hogy a gyerekek ebben az életkorban mondathatározókként építik be a szerkezetbe az *only* és *zhiyou* típusú partikulákat, ezért azok az egész mondatot k-vezérlik, és így bármelyik elemmel társíthatók.

Ezt a feltételezést erősítette meg Zhou–Crain (2010) egy újabb, szintén mandarin gyerekekkel végzett kísérlettel, amelyben tagadóoperátort ékeltek a preverbális pozícióba, és így próbálták megakadályozni, hogy a gyerekek az alany előtt álló fókuszoperátort az igei csoporttal társítsák. Az eredmény pedig egyértelműen őket igazolta: a tagadást tartalmazó tesztmondatok esetén már egyetlen résztvevő sem választotta az igei csoport kimerítő értelmezését, ami valóban utalhat arra, hogy az óvodások a fókuszpartikulákat tartalmazó mondatszerkezeteket a felnőttektől eltérő módon konstruálják meg.

Érdemes még megemlíteni Müller–Schulz–Höhle (2011) kísérleteit is, melyekben a német *nur* partikula kisgyermekkori értelmezését vizsgálták. A kapott eredmények alapján ugyanis a szerzők elkülönítették egymástól a fejlődésnek azon stádiumait, melyek során a gyerekek elsajátítják a partikula jelentésének a felnőttekével azonos interpretációját. Az első stádiumot, amikor a gyerekek még nem értik a partikula lexikai jelentését és funkcióját, az a fejlődési fokozat követi, amikor már megértik a partikula jelentését és helyesen társítják azt tárggyal, azonban képtelenek ugyanerre azokban az esetekben, amikor a partikula az alanyhoz kapcsolódik. Csak ezt követően alakul ki a felnőttekéhez hasonló értelmezés. Müller és mtsai (2011) szerint azért az alannal társított partikula helyes értelmezése okozott nehézséget a gyerekeknek, mert számukra az alany alapértelmezett szerepe a topik-funkció, így a fókuszált alany szemben áll az általuk létrehozott osztályozással.

Amint látjuk, a szakirodalomban a korábbi kísérletek eredményei alapján nincs egységes álláspont arról, mivel indokolhatók a gyerekek tévesztései. Épp ezért most rátérek a magyar gyerekekkel végzett kísérleteimre, melyek eredményei újabb adalékkal szolgálhatnak e kérdés megválaszolásához.

3. A csak partikula értelmezését vizsgáló első kísérlet

A magyar nyelvben – tudomásom szerint – eddig még nem végeztek olyan kísérletet, amely a *csak* partikula kimerítő olvasatának elsajátítását elemezte, ezért célszerűnek láttam először az egyik legszélesebb körben használt módszert, az úgynevezett mondat-kép megfeleltetési feladatot alkalmazni. Az általánosan elterjedt bináris (jellemzően igaz/hamis) választás helyett azonban a kísérlet során a beszélőknek egy, a kisebb gyermekek életkori sajátosságaihoz is illeszkedő háromfokú skálán kellett megítélniük a feladatban szereplő mondat-kép párok egymásnak való megfeleltethetőségét. Ezt az eljárást először Katsos–Bishop (2011) alkalmazta a skaláris kifejezések interpretációjának teszteléséhez, és eredményeik meggyőzően bizonyították, hogy ezzel az új módszerrel hatékonyabban mérhető a kisebb gyermekek nyelvi kompetenciája is. A módszert eredményesen adaptálta a magyar preverbális fókusz tesztelésére Balázs–Babarczy (2014) is.

A korábban említett kutatási kérdéseket szem előtt tartva négy kondíciót vizsgáltam a kísérletben. A két egyértelmű kontroll kondíció mellett szerepelt egy, a kimerítőség követelményét megsértő kritikus kondíció, illetve egy figyelemelterelő elemet, azaz disztraktort tartalmazó kondíció is, amelyben a hozzáadott elem attól függően változtatható az állítás igazságértékén, hogy a fókusz kimerítőségét a mondat melyik összetevőjével társítjuk.

3.1. Résztvevők

Az első kísérletben 15 óvodás – 6 lány és 9 fiú – vett részt, az átlagéletkoruk 5 év 11 hónap volt. A kontrollcsoportot 15 felnőtt anyanyelvi beszélő (7 nő és 8 férfi, átlagéletkor: 37 év 5 hónap) alkotta.

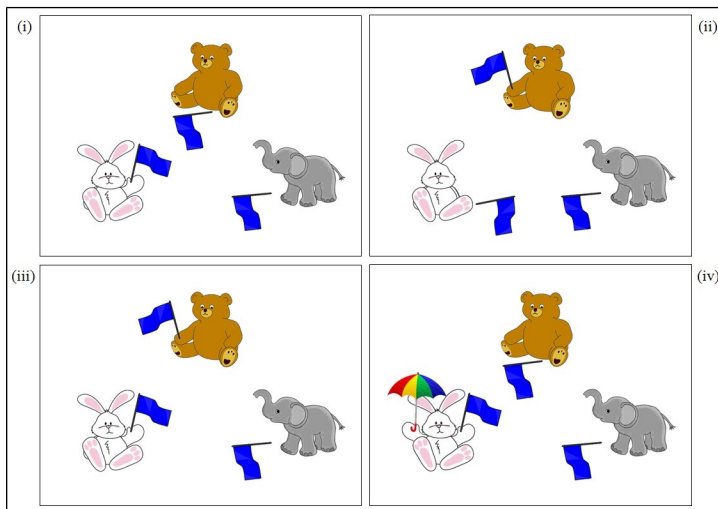
3.2. A kísérleti anyag

A kísérlet során alkalmazott mondat-kép megfeleltetési feladat 32 teszt mondat-kép párt tartalmazott: az alábbi 4 kondíció mindegyikéből 8-8 példa szerepelt a feladatban.

- (i) *igaz*: a mondat az adott kép esetében egyértelműen és kimerítően igaz
- (ii) *hamis*: a mondat az adott kép esetében egyértelműen hamis
- (iii) *kimerítő olvasatban hamis*: a mondat az adott kép esetében igaz, azonban nem csak a fókuszált alanyra vagy tárgyra
- (iv) *igaz plusz disztraktor*: a mondat az adott kép esetében igaz, azonban a képen szerepelt egy, a fókuszált elemhez kapcsolódó disztraktor is

A teszt mondat-kép párokat illusztrálja a (4) alatti tesztmondat és az 1. ábra.

(4) *Csak a nyuszi emelte fel a zászlót.*

1. ábra: A (4) alatti mondathoz tartozó képek az egyes kondíciókban

A tesztfeladatok magas száma miatt a résztvevők a kísérletet két ülésben végezték el, így két listára bontottam a mondat–kép párokat, mégpedig úgy, hogy az egyes kondíciókból mindkét lista ugyanannyi elemet tartalmazzon.

A tesztmondatok mindegyike tartalmazta a *csak* fókuszpartikulát – ám az esetek egyik felében az alany, másik felében viszont a tárgy volt fókuszálva. Emellett változatosságot mutatott az ige típusa is: vagy igekötő nélküli vagy pedig igekötős ige szerepelt a mondatban – ugyancsak 50-50%-os megoszlásban. Az így létrejött különböző tesztmondat-típusok egyenkénti elemzése rámutathat olyan értelmezésbeli eltérésekre, amelyek a fókuszált elem grammatikai szerepéhez, illetve az ige típusához kapcsolódnak.

A 32 teszt elemet a kísérletben kiegészítette 24 töltelék mondat–kép pár, amelyek mindkét listában ugyanolyan arányban tartalmaztak helyes, közepes³, illetve helytelen párosításokat, mindegyikből listánként hárm-at-hárm-at. A töltelékmondatok egyáltalán nem tartalmaztak fókuszpartikulát.

³ Annak érdekében, hogy a résztvevők számára értelmet nyerjen a közepes válaszlehetőség is, szükség volt olyan töltelékmondatokra és képekre, amelyek nem voltak egyértelműen helyesek vagy helytelenek. Éppen ezért a feladat olyan képeket is tartalmazott, amelyeken három szereplő közül csak kettőre volt igaz az adott állítás; például a képen volt három kislány, és közülük kettőnek volt egy-egy almája, a bábu pedig úgy írta le ezt a helyzetet, hogy *A lányok kaptak almát*, amely ugyan nem hamis, ám nem is maradéktalanul igaz leírása az ábrázolt szituációnak.

3.3. A kísérlet menete

A résztvevők egyenként, elkülönített szobában végezték a feladatot egy kísérletező jelenlétében, aki ismertette velük a szabályokat, illetve kezelte a számítógépet. A kerettörténet a kisebb gyermekek esetében az volt, hogy az asztalon lévő plüssmajom most tanul beszélni, és egy mondatban megpróbálja leírni, hogy mit lát az előtte lévő számítógép képernyőjén, a résztvevők feladata pedig annak megítélése, hogy mennyire illik a kismajom leírása a képre. A képeket, illetve az egyes mondatokat rögzítő hang-felvételeket⁴ – a bemelegítő köröket leszámítva – randomizált sorrendben prezentálta az SR Research Experiment Builder program egy Toshiba Satellite L500–1EP notebook 15.6"-os képátmé-
rőjű, 1366x768 pixel felbontású kijelzőjén. A tesztalanyok egyik fele előbb az „A” listát látta, majd második alkalommal a „B” listát, míg a másik fele fordított sorrendben, vagyis előbb a „B” és aztán az „A” listát.

A válaszadás mindegyik korosztály esetében a háromfokú skála egy egyszerűsített változatával, a 2. ábrán látható szomorú, közepes és mosolygó arcok kiválasztásával történt.⁵

2. ábra: A feladatban használt háromelemű skála

Az óvodások az arcokat ábrázoló kartonlapokat adták oda a bábusnak, a válaszokat pedig a kísérletező rögzítette az 1-es, 2-es vagy 3-as billentyű lenyomásával. A felnőttek viszont önállóan használták a klaviatúrát, melynek megfelelő billentyűire az arcok fel voltak ragasztva. Ez azért lényeges, mert így az ő esetükben a mondat elhangzása és a válaszadás között eltelt reakcióidő mértéke is fontos információkkal szolgálhat arról, hogy problémásnak találják-e a fókuszpartikulát tartalmazó mondatok használatát olyan esetekben, amelyekben a kimerítőség követelménye nem teljesül.

3.4. Eredmények

Az imént bemutatott kísérleti feladatban a válaszlehetőségek⁶ ordinális skálát alkotnak, így a kapott adatokon nem parametrikus próbákat végeztem.

⁴ A hanganyagokat egy TASCAM US-144mkII készülék segítségével rögzítettem.

⁵ Katsos–Bishop (2011), illetve Balázs–Babarczy (2014) kísérleteiben az alternatívákat kicsi, nagy, illetve óriási eprek reprezentálták, én azonban úgy véltem, hogy a kisebb, közepes és nagy jutalommal szemben az arcok sora sokkal inkább leképezi egy háromértékű skála *hamis*, *közepes*, illetve *igaz* opcióit.

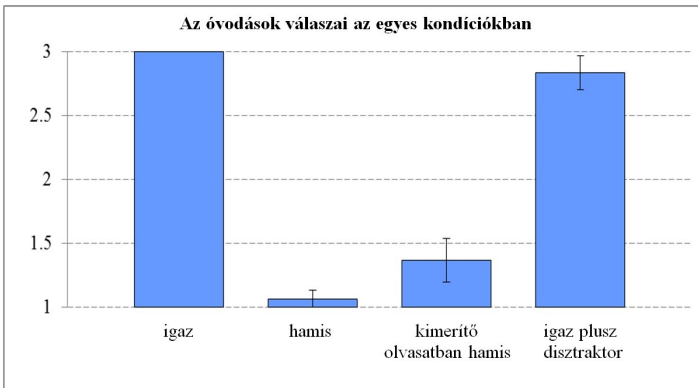
⁶ A szomorú arcot az 1-es, a közepes a 2-es, a mosolygó arcot pedig a 3-as szám reprezentálja.

Ugyancsak a skála jellege indokolta azt is, hogy az egyes kondíciókban az egy-egy résztvevő által adott 8 válasz középértékeként azok mediánjával számoltam. Az így kapott értékeken végzett rangpróbák mellett az egyes válasz-típusok eloszlását is vizsgáltam – mind az egyes korcsoportokon belül, mind pedig a két korcsoport között.

Amint azt az óvodások eredményeit összesítő 3. ábra is mutatja, az *igaz* kondícióban a válaszok mediánja mindegyik óvodás esetében 3 volt, így a szórás itt 0 volt. Ez azt jelenti, hogy minden egyes résztvevő gyerek a mosolygó arcot adta legtöbbször a kismajomnak azoknál a képeknél, amelyekre az elhangzott állítás egyértelműen és kimerítően igaz volt. A *hamis* kondícióban sem voltak nagy eltérések a korcsoporton belül: a medián a várakozásoknak megfelelően 1, a szórás pedig mindössze 0.258 volt, vagyis az óvodások döntő többsége a szomorú arcot választotta az egyértelműen helytelen mondat–kép párosítások esetén. Ezzel szemben a kritikus kondíciókban a gyerekek eredményei már jóval kevésbé voltak egységesek. Noha az összes válasz mediánja a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban is 1 volt – azaz a *hamis* kondícióhoz hasonlóan itt is a szomorú arc volt a leggyakoribb –, a szórás mégis ebben a kondícióban volt a legmagasabb, egészen pontosan 0.667. Ettől némiképp elmaradt az *igaz plusz disztraktor* kondíció szórása, amely a 3-as mediánhoz képest 0.523 volt. Az azonban ezzel együtt is világosan látszik, hogy az ebben a kondícióban található képek nem zavarták össze jelentősen az óvodásokat: az ábrán megjelenő figyelem-elterelő elem ellenére a leggyakoribb reakció az egyetértést kifejező mosolygó arc odaítélése volt, azaz a partikula kimerítőségét ezúttal is a megfelelő összetevővel társították.

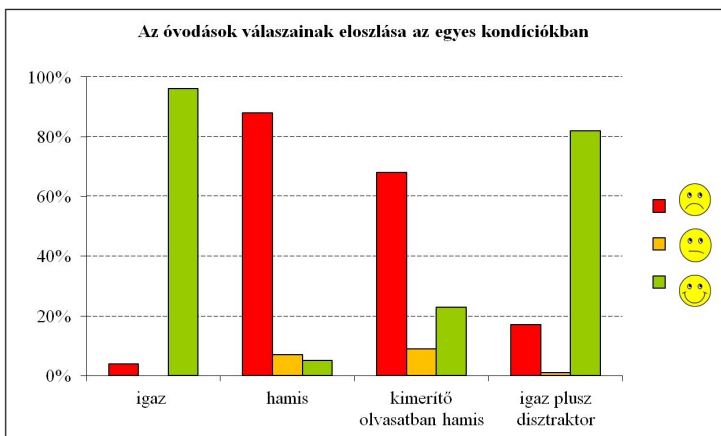
Ha az óvodások korcsoportján belül 6 Wilcoxon-féle előjeles rangpróba segítségével összevetjük az egyes kondíciókban adott válaszok mediánjait, akkor kirajzolódik, hogy milyen értelmezést tulajdonítanak a kisgyerekek a *csak* partikulát tartalmazó mondatoknak. Fontos megállapítás például az, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban adott válaszok szignifikánsan különböztek mind az *igaz* ($V=105$, $p < 0.001$), mind pedig az *igaz plusz disztraktor* ($V=102.5$, $p < 0.001$) kondíció válaszaitól, nem tértek el azonban szignifikánsan a *hamis* kondícióban adott válaszoktól ($V=10$, $p = 0.08897$). Mindez arra enged következtetni, hogy az óvodások a kimerítőség követelményének teljesülését ugyanolyan fontosnak tartották, mint azt, hogy igaz legyen a mondat előfeltevése, vagyis – a (4) alatti tesztmondatot példájához visszatérve – ugyanúgy a szomorú arcot választották abban az esetben, ha a nyuszi mellett a maci is felemelte a zászlót, mint akkor, amikor nem a nyuszi emelte fel a zászlót, hanem a maci. Ami az *igaz plusz disztraktor* kondíciót illeti, a válaszok szignifikánsan eltértek nem csupán az említett *kimerítő olva-*

satban hamis kondícióban, hanem a hamis kondícióban adottaktól ($V=105$, $p < 0.001$) is, nem különböztek azonban az igaz kondíció eredményeitől ($V=3$, $p = 0.3711$). Ezek az adatok – akárcsak a korábban már említett alacsony szórással is – azt jelzik, hogy az óvodások számára nem jelentett problémát az, hogy megjelent a kontextusban egy disztraktor elem, amelyet könnyedén a fókuszált elem releváns alternatívájaként értelmezhetek volna. A (4) alatti példa esetében ezt azt jelenti, hogy nem követték el azt a hibát, hogy az 1. ábrán a nyuszi kezében lévő esernyőt is alternatívaként kezeljék, és így a nyuszi helyett vagy mellett a zászlóval hozzák összefüggésbe a partikula kimerítőséget. Végül érdemes megemlíteni azt is, hogy a két kontroll kondíció, az igaz és a hamis összehasonlítása a vártan megfelelően szignifikáns különbséget ($V=120$, $p < 0.001$) mutatott.

3. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei I.

Az óvodások által adott összes válasz középértékei mellett érdemes azonban megvizsgálni az egyes választípusok, azaz a kiosztott szomorú, közepes és mosolygó arcok számának eloszlását is (4. ábra).

4. ábra: Az óvodás korcsoport eredményei II.

Annak érdekében, hogy ellenőrizzem, vajon a három válaszlehetőség gyakoriságát alapul vevő teszt eredményei alapján is ugyanazok az azonosságok, illetve különbségek rajzolódna-e ki a kísérleti kondíciók között, mint az egyes válaszadók kondíciónkénti középértékével számolva, az összes kapott válaszon Friedman ANOVA próbát végeztem. Az így nyert értékek nem csupán azt a feltevést támasztották alá, hogy az egyes kondíciók között szignifikánsan különbözött az egyes választípusok gyakorisága ($\chi^2(3) = 234.075$, $p < 2.2e-16$), de a *post hoc* tesztek azt a rangpróbák által korábban már igazolt hipotézist is megerősítették, mely szerint a mért különbségek kizárólag a *hamis* és a *kimerítő olvasatban hamis*, valamint az *igaz* és az *igaz plusz disztraktor* kondíciók között nem voltak szignifikánsak, minden más kondíció-kombinációban szignifikáns eltéréseket találunk a válaszok között.

Az egyes tesztmondat-típusok esetén adott 3-as válaszok gyakoriságát elemző Wilcoxon-féle előjeles rangpróbák eredményei alapján az is megállapítható, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban sem az igekötő jelenlétének ($V=8$, $p = 0.1521$), sem a fókuszált elem grammatikai szerepének ($V=16$, $p = 0.8211$) nem volt szignifikáns hatása. Ezzel szemben az *igaz plusz disztraktor* kondícióban csak az igekötő megjelenéséről mondható el ugyanez ($V=30$, $p = 0.3506$); annak azonban, hogy a fókuszált elem alany-e vagy tárgy, úgy tűnik, jelentős hatása van az értelmezésre ($V=61.5$, $p < 0.01$). Nem zárható ki azonban az a lehetőség sem, hogy ezen különbség hátterében nem az összetevő grammatikai szerepe, hanem szórendi helye állt: a fókuszált alany ugyanis mindig mondatkezdő pozícióban volt, szemben a kivétel

nélkül második helyen álló fókuszált tárgyakkal.⁷ Ezt a kérdést viszont a jelen kísérlet eredményei alapján nem lehet eldönteni, mivel itt mindegyik tesztmondat-típus csak egyféle szórendi változatban szerepelt.

Összehasonlítva az óvodások eredményeit a felnőtt kontrollcsoportéval, azt látjuk, hogy a Wilcoxon-féle előjeles rangösszeg próba szerint a két korcsoport válaszai egyik kondícióban sem különböztek szignifikánsan. Érdeemes hangsúlyozni, hogy a *kimerítő olvasatban hamis* ($W=129.5$, $p = 0.3263$) és az *igaz plusz disztraktor* ($W=104.5$, $p = 0.5501$) kritikus kondíciók esetén ez arra utal, hogy a gyerekek már óvodáskorban a felnőttekkel megegyező módon értik a *csak* partikula által kifejezett kimerítő azonosságát.

Az eredmények így módon alkalmat adnának általános következtetések levonására is, nem hunyhatunk szemet azonban az óvodások *igaz plusz disztraktor* kondícióban megfigyelhető, alacsony, ám kifejezetten a tárgyi fókuszot tartalmazó mondatokra irányuló hibázási tendenciája felett, amelynek okaira a második kísérletben igyekszem fényt deríteni.

4. A csak partikula értelmezését vizsgáló második kísérlet

A második kísérlet célja tehát elsősorban annak az első kísérlet során felvetődött kérdésnek a megválaszolása volt, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy az óvodások melyik összetevővel társítják a *csak* partikula kimerítőségét. Ennek érdekében a tesztmondatokban a fókuszált elemnek nem csupán a grammatikai szerepét, hanem a szórendi pozícióját is variáltam, és így létrejött négyféle típus eredményeit vettem össze.

A feladat ezúttal egy kötelező választásos képkiválasztási feladat volt, amelynek során a résztvevők mindegyik hallott mondathoz egyszerre négy képet is láttak, és a feladatuk ezen képkártyák szétválogatása volt: azokat a képeket, amelyekre igaznak találták az állítást, egy zöld dobozba kellett helyezniük, amelyeket viszont hamisnak vélték, azokat egy piros dobozba.

Ennek a kísérleti elrendezésnek az alapötlete a Paterson és mtsai (2003, 2005/2006) által végzett felmérésekből származik. A szerzők ugyanis többször is egy hasonló feladattípust alkalmaztak, azzal a különbséggel, hogy az általuk használt teszt szabad választáson alapuló feladat volt, amely ez esetben azt jelentette, hogy a résztvevőknek nem kellett minden egyes képről ítéletet mondaniuk, az utasítás ugyanis pusztán annyi volt, hogy válasszák ki a

⁷ A kísérleti anyagban a tárgyi fókuszot tartalmazó mondatra példa: *A kislány csak a babát fürdeti.* Ezen mondatok esetében az *igaz plusz disztraktor* kondíció olyan képeket tartalmazott, melyeken a kislány valóban csak a babát fürdeti, azonban mellette egy kislány is fürdet egy babát. Az eredmények szerint tehát az óvodások az ilyen képeket szignifikánsan gyakrabban utasították el, mint az 1. ábrán található (iv) képet, amelyen a nyuszit egy esernyőt is tart.

képek közül azt, illetve azokat, amelyekre az elhangzott állítást igaznak vélik.⁸ Mivel a kísérlet során felmerült, hogy a gyerekek, főképp az óvodáskorúak egy ilyen helyzetben nem mérlegelik minden egyes kártyának a mondat-hoz való viszonyát, hanem csupán annyit tesznek, hogy kiválasztják azt a képet, amelyre egyértelműen helyes az állítás, egy másik kísérletükben⁹ arra kérték a tesztalányokat, hogy azt, illetve azokat a képeket gyűjtsék össze, amelyek nem felelnek meg a hallott mondatnak. Bár a szerzők álláspontja szerint ezek a szabad választáson alapuló feladatok könnyebben megoldhatók, mint azok, amelyek során a résztvevőknek minden egyes kép és mondat viszonyát illetően egyértelműen állást kellett foglalniuk, mégsem lehet kizárni azt, hogy néhányan – főképp a kisebb gyermekek – az összes ábra megtekintése és/vagy mérlegelése nélkül döntenek, és így hajtják végre a kísérletvezető utasítását. Éppen ezért láttam célszerűnek egy olyan kísérleti elrendezést kidolgozni, amely egyrészt megvalósítja a fent említett kísérletek egyik legnagyobb előnyét, az alternatívák egyidejű megjelenítését, másrészt viszont kizárja annak a lehetőségét, hogy a tesztalányok valamelyik képet illetően nem hoznak döntést, hiszen egy adott próba csak akkor ér véget, ha minden egyes kártya bekerült a dobozok valamelyikébe.

4.1. Résztvevők

A második kísérletben 20 óvodás (9 lány és 11 fiú) vett részt, akik azonban fiatalabbak voltak, mint az első kísérlet résztvevői: 4 év 6 hónapos és 5 év 2 hónapos kor között voltak, az átlagéletkoruk 4 év 11 hónap volt.

4.2. A kísérleti anyag

A kísérletben szereplő tesztmondatok két változó alapján négy kondícióba sorolhatók: az egyik változó a fókuszált elem mondatrészi szerepe volt (alanyi vagy tárgyi fókusz), a másik a mondat szórendje (SVO/QVS vagy OSV/SOV). Az egyes kondíciókat szemlélteti az alábbi példasor:

(5) <i>Csak a nyuszi tartja a zászlót.</i>	alanyi fókusz <u>SVO</u>
(6) <i>A zászlót csak a nyuszi tartja.</i>	alanyi fókusz <u>OSV</u>
(7) <i>Csak a szánkót húzza a maci.</i>	tárgyi fókusz <u>QVS</u>
(8) <i>A maci csak a szánkót húzza.</i>	tárgyi fókusz <u>SOV</u>

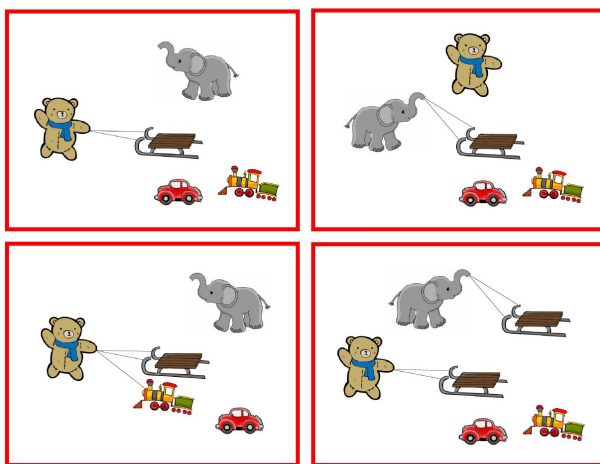
⁸ Paterson és mtsai (2003), 2. kísérlet; Paterson és mtsai (2005/2006), 2. kísérlet

⁹ Paterson és mtsai (2005/2006), 3. kísérlet

Mivel az igekötő jelenlétének korábban nem volt jelentős szerepe, ezt nem vettem fel külön változónak, és így a második kísérlet tesztmondataiban csak igekötő nélküli igék szerepeltek.

A feladatban a fenti 4 kondíció mindegyikét 2-2 tesztmondat képviselte, így a résztvevőknek összesen 8 tesztkörben kellett kiválasztaniuk, hogy a *csak* partikulát tartalmazó állítás melyik képeken igaz, és melyikeken nem. A kísérleti személyek két csoportja két különböző tesztmondatot hallott: indokoltnak láttam ugyanis, hogy két listát alakítsak ki, méghozzá a különböző szórendi változatok tesztelése miatt. Így azok a mondatok, amelyeket az „A” lista az egyik szórendi variációban tartalmazott (például az alanyi fókusz esetén SVO változatban), a „B” listában a másik szórenddel jelentek meg (így az alanyi fókusz ezúttal OSV változatban). Ily módon ugyanazoknak a mondatoknak vizsgálhattam a különböző variánsait – anélkül, hogy bárki is többször látta volna ugyanazt a képsorozatot.

A résztvevőknek ebben a feladatban is ugyanolyan típusú képeket kellett megítélniük, mint az első kísérlet során, ezúttal azonban egyidejűleg látták ezeket négy 9,5x12,5 centiméteres, kartonpapírból készült kártyán (5. ábra).

5. ábra: A (7) és (8) alatti mondatokhoz tartozó képkártyák

A kísérlet során az is kontrollálva volt, hogy az egyes képtípusok hol helyezkednek el, így küszöböltem ki azt, hogy a kisgyerekek a képek pozíciójára alapozva dolgozzanak ki egy stratégiát, amely szerint megítélik azok igazságát.

A 8 tesztfeladat mellett volt 8 töltelékfeladat is, amelyekben az állítások többnyire univerzális kvantort vagy számnevet tartalmaztak. Ezekhez a mondatokhoz az esetek felében, azaz négyszer olyan képsorozatot láttak a résztvevők, amelyekben a kártyák egyik felére igaz volt az állítás, a másik felére nem. Emellett volt két olyan kör, ahol ez az arány három igaz és egy hamis kártya volt, valamint két olyan kör, amelyben csupán egy igaz kártya volt, a három másik pedig hamis. Ezzel az volt a célom, hogy a feladat egészét tekintve ne legyen egyértelmű az, hogy a négy kártya milyen arányban tartalmaz igaz és hamis változatokat.

4.3. A kísérlet menete

A résztvevők ezúttal is egyenként, elkülönített helyiségben végezték el a feladatot, ám most két kísérletvezető volt jelen. Az egyikőjük ismertette a kísérlet menetét, illetve feljegyezte az eredményeket, míg a másik egy kesztyűbábbal eljátszotta a segítségre szoruló kisállat, Süni szerepét. Az első kísérletvezető előbb mindig kihelyezte az asztalra a kártyákat, majd megkérdezte Sünit, hogy mit lát. Ekkor hangzott el a megítélendő tesztmondat vagy filler, és ezt követően kellett a gyerekeknek az előttük lévő zöld, illetve piros dobozokba helyezniük a kártyákat. Ha szükségesnek tűnt, Süni többször is elismételte a mondatot. Az egymást pseudo-random sorrendben követő 16 kör résztvevőnként nagyjából 15 percet vett igénybe.

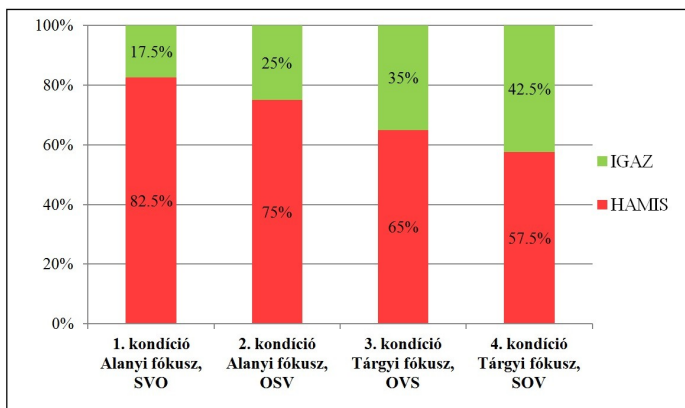
4.4. Eredmények

Ebben a kísérletben elsősorban az egyes képekre adott *igaz*, illetve *hamis* válaszok gyakoriságát érdemes összevetni, ezért először khi-négyzet próba segítségével azt hasonlítottam össze, hogy a kritikus képtípusok (a *kimerítő olvasatban hamis*, illetve az *igaz plusz disztraktor*) megítélése esetén volt-e különbség az egyes kondíciókba tartozó tesztmondatok között.

Ami a *kimerítő olvasatban hamis* képtípust illeti, a mind a négy kondíciót összevető khi-négyzet próba eredményei alapján egyértelműen látszik, hogy az egyes tesztmondat típusok értelmezése között szignifikáns különbség van: $\chi^2(3) = 17.1925$, $p < 0.001$.¹⁰ Amint azt a 6. ábra is mutatja, az elutasítások, vagyis a kimerítő értelmezések aránya 82.5% az alanyi fókusz, SV O szórend esetén, 75% az alanyi fókusz, OSV mondatoknál, 65% a tárgyi fókusz, QV S típusnál és mindössze 57.5% a tárgyi fókuszos SQV mondatok esetében. Ha egyenként összehasonlítjuk a kondíciókat, szignifikáns különbséget találunk

¹⁰ Az alacsony elemszám miatt a khi-négyzet próba eredményein minden esetben Yates-féle folytonossági korrekciót alkalmaztam.

az alanyi fókuszos SVO és a tárgyi fókuszos OVS mondatok ($\chi^2(1) = 6.5717$, $p < 0.05$), az alanyi fókuszos OSV és a tárgyi fókuszos SOV mondatok ($\chi^2(1) = 6.4396$, $p < 0.05$), valamint az alanyi fókuszos SVO és a tárgyi fókuszos SOV típusok értelmezése ($\chi^2(1) = 13.5865$, $p < 0.001$)¹¹ között.

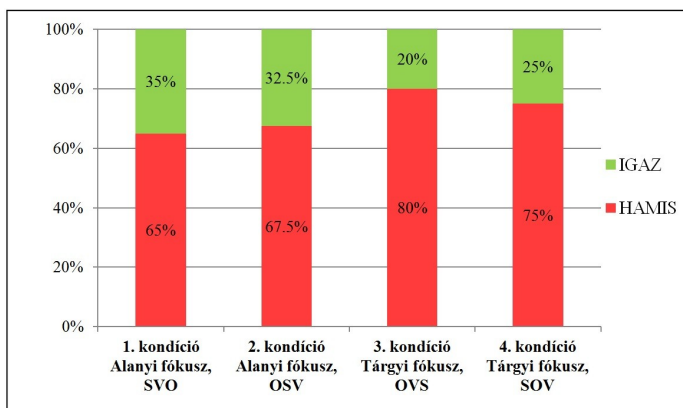
6. ábra: A kimerítő olvasatban hamis képtípusra adott válaszok eloszlása

Mivel a fő célunk továbbra is annak megállapítása, hogy melyik változó befolyásolja erőteljesebben az értelmezést, érdemes eszerint párosítva is vizsgálunk a kondíciók eredményeit. A fókuszált elem grammatikai szerepe szerint csoportosítva a válaszokat azt találjuk, hogy a kimerítőség követelményének nem teljesülése miatt az alanyi fókuszot tartalmazó, vagyis az 1. és 2. kondíciókba tartozó mondatokat szignifikánsan többször ítélték hamisnak, mint a tárgyi fókuszos, azaz a 3. és 4. kondícióban előforduló mondatokat: $\chi^2(1) = 6.881$, $p < 0.01$. Ugyanakkor az egyes szórendi variációk (azaz a fókuszot mondatkezdő pozícióban tartalmazó 1. és 3. kondíciók, illetve a 2. és 4. kondíciók) összevetése nem mutat szignifikáns különbséget: $\chi^2(1) = 1.1667$, $p = 0.2801$.

Áttérve az *igaz plusz disztraktor* képtípus eredményeinek vizsgálatára, azt találjuk, hogy – szemben a másik kritikus képtípussal – itt a mondatípusnak nem volt szignifikáns hatása az értelmezésre: $\chi^2(3) = 7.24$, $p = 0.06463$. Ugyanerre utal a kondíció-párosítások változók szerinti összevetése is: sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepe szerint ($\chi^2(1) = 2.4537$, $p = 0.1172$), sem pedig annak szórendi pozíciója alapján ($\chi^2(1) = 0$, $p = 1$) nem található

¹¹ Ez utóbbi eredmény különösen meglepő, hiszen az első kísérletben, ahol csak ezt a két mondatípust vizsgáltam, a *kimerítő olvasatban hamis* kondícióban nem volt hasonló eltérés.

szignifikáns eltérés a tesztmondatok megítélése között. Ugyanakkor a négy típus egyenkénti összevetése rámutatott egy különbségre: az alanyi fókuszos SVO mondatok megítélésekor szignifikánsan nagyobb volt a helyes, azaz ebben az esetben az *igaz* válaszok aránya, mint a tárgyi fókuszos QVS mondat-típus esetén ($\chi^2(1) = 4.9154, p < 0.05$). Amint azt a 7. ábra is mutatja, ez utóbbi kondíció volt az, amelyben az óvodások a legtöbb helytelen választ adták: a képeket itt az esetek 80%-ában hamisnak ítélték – arra hivatkozva, hogy a disztraktor miatt nem teljesül a kimerítőség követelménye.

7. ábra: A *igaz plusz disztraktor* képtípusra adott válaszok eloszlása

Általában is szembevetendő a *hamis* válaszok kiemelkedően magas aránya, mely egyáltalán nem hasonlít az első kísérlet azonos képtípusának eredményeire, hiszen ott az óvodások a képen található disztraktor ellenére is többnyire a mosolygó arcot adták a kismajomnak. Ez a különbség egyrészt adódhat a feladat jellegéből, másrészt abból is, hogy a résztvevő gyerekek a második kísérletben átlagosan egy évvel fiatalabbak voltak.

A két kritikus képtípus esetén adott *igaz* és *hamis* válaszok gyakoriságát együtt vizsgálva azt láthatjuk, hogy jóval több, a helyes értelmezésre utaló válasz született azon mondat típusok esetében, amelyekben a fókuszált összevető az alany volt. Míg a *kimerítő olvasatban hamis* képeknél 82.5% (SVO) és 75% (OSV) volt a *hamis* válaszok aránya, addig az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetén 35% (SVO) és 32.5% (OSV) volt az *igaz* válaszoké. Ezzel szemben a tárgyi fókuszú tartalmú mondatoknál a *kimerítő olvasatban hamis* képtípus esetén az elutasítás 65% (QVS) és 57.5% (SOV) volt, illetve az *igaz plusz disztraktor* képeknél az elfogadás aránya mindössze 20% (QVS) és

25% (SOV) volt. Meglepő módon a tárgyi fókuszos mondatok esetén a kimerítő értelmezésre utaló válaszok aránya magasabb volt az *igaz plusz disztraktor* képtípus esetében (80%, 75%), mint a *kimerítő olvasatban hamis* esetén (65%, 57.5%), ami arra enged következtetni, hogy az óvodások a *csak* fókuszpartikula kimerítőségét inkább társítják a mondat alanyával, mint a tárgyával. Ez összhangban van az első kísérlet eredményeivel is, noha itt a különbség jelentősebbnek bizonyult. Ráadásul ezúttal azt is kizárhatjuk, hogy az eltérésért a mondatok szórendje felelős, hiszen ez a változó egyetlen képtípus esetén sem volt szignifikáns hatással az értelmezésre.

Érdeemes továbbá pár szót ejtenünk az egyes képtípusokról is, melyek ugyancsak befolyásolhatták az eredményeket. Ha megfigyeljük az alanyi, illetve tárgyi fókuszot tartalmazó mondatokhoz tartozó képtípusokat, láthatjuk, hogy az előbbi esetében a *kimerítő olvasatban hamis* kondíció képe azonos jellegű, mint az utóbbi mondattípusnál az *igaz plusz disztraktor* kép: mind-egyiken két ágens végez két különböző tevékenységet, például a nyuszi is és a maci is tart egy-egy zászlót, vagy a maci és az elefánt is húz egy-egy szánkót. Ugyanígy fedi egymást az alanyi fókuszos mondatok *igaz plusz disztraktor* képtípusa és a tárgyi fókuszos mondatok *kimerítő olvasatban hamis* típusa is: ezeken egyetlen ágens végez egyidejűleg két különböző tevékenységet, például a nyuszi tart egy zászlót és egy esernyőt is, vagy a maci húz egy szánkót és egy vonatot is. Ha elfogadjuk É. Kiss–Geröcs–Zétényi (2013) hipotézisét, mely szerint az óvodások könnyebben végeznek műveleteket olyan kontextusok esetén, melyekben az egyes alesemények világosan elkülöníthetők egymástól, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a gyerekek hibáit bizonyos képtípusok okozzák. Így ebben az esetben talán nem a tárgyhoz kapcsolt *csak* partikulát tartalmazó mondatokat értelmezték rosszul, hanem azokat a képeket, amelyeken a tárgyakat illetően nem teljesült a kimerítőség követelménye.

Végezetül nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy a kapott eredményeket erősen torzította a feladat jellege. A kísérletben résztvevő 20 óvodásból 9 (45%) ugyanis a tesztkörök több mint háromnegyedében csak az *igaz* típusba tartozó képeket tette a zöld dobozba, a másik három képet pedig egyértelműen elutasította, további 6 gyermek (30%) pedig a tesztkörök legalább felében tett ugyanígy. Ez arra utalhat, hogy a gyerekek a kötelező választásos kísérleti elrendezés ellenére is ugyanúgy félreértették a feladatot, mint Paterson és mtsai (2003, 2005/2006) kísérleteiben, vagyis ők is azokat a képeket választották ki, amelyekre a leginkább illett az elhangzott állítás.

Összegzés

A dolgozatban bemutatott mindkét kísérlet eredményei azt tükrözik, hogy a magyar gyerekek a vizsgált életkorban, azaz öt éves, illetve hat éves koruk körül már tökéletesen tisztában vannak a *csak* partikula jelentésével, és azzal, hogy az ezt tartalmazó mondatok jelentésének legfőbb komponense az a mozzanat, amely kizárja az állítás igazságát a fókuszált összetevő releváns alternatíváira nézve (vö. Kenesei 1986, 1989, Szabolcsi 1994). Amint azonban arra a korábbi kutatások eredményei is utaltak, a gyerekek számára gyakran nehézséget okoz, hogy a mondat melyik elemét értsék a partikulával társított fókuszként, azaz melyiknek az alternatíváit kell kizárniuk, és ebből következően melyikét nem. Úgy tűnik, ez alól a magyar óvodások sem kivételek: főképp a második kísérlet eredményei mutattak rá arra a bizonytalanságra, amely ezzel kapcsolatban jellemzi a gyerekeket.

Az első kísérletben azt láttuk, hogy a mondat-kép megítélési feladatban egyik kondíció esetében sem volt szignifikáns különbség az óvodás és a felnőtt korcsoport válaszai között. Ezzel szemben a második kísérletben, ahol a gyerekek egyidejűleg látták a négy különböző típusú képet, és ezeket kellett az igazságértékük alapján szétválogatniuk, sokkal több rossz válasz született. Az eredmények arra utalnak, hogy az óvodások elsősorban mindig azt a követelményt tartották szem előtt, hogy az állítás kizárólag a mondat grammatikai alanyára, vagyis a képeken játszódó esemény ágensére legyen igaz – függetlenül attól, hogy a *csak* partikulát melyik elemhez kapcsoltuk. Ennek tudható be az, hogy a tárgyi fókusz tartalmazó mondatok megítélése esetén mindkét képtípusnál jóval alacsonyabb volt a helyes válaszok aránya.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a magyar gyerekekkel végzett kísérletek eredményei megerősítik Notley és mtsai (2009), valamint Müller és mtsai (2011) azon feltételezését, mely szerint az óvodások négy éves koruk felett már igenis képesek mentálisan reprezentálni egy fókuszált elem alternatíváinak releváns halmazát. Ugyanakkor sem a Crain és mtsai (1994), Notley és mtsai (2009), illetve Zhou–Crain (2010) munkáiban megjelenő VP-orientáció, sem a Müller és mtsai (2011) által megfigyelt tárgyifókusz-preferencia nem igazolható a magyar adatok alapján, noha ez adódhat abból is, hogy a *csak* – amint arról már szó esett – nem hasonlítható össze teljes mértékben az *only*-típusú partikulákkal, amelyek esetében kimerítőségnek a fókuszált elemhez való társítása egy sokkal komplexebb, és így nehezebben elsajátítható lépés.

Hivatkozások

- Balázs Andrea – Babarczy Anna 2014. *A felnőttek és a négyévesek ige előtti fókuszos mondat értelmezése*. XVI. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem, Balatonalmádi, 2014. május 25–29.
- Beaver, David I. – Clark, Brady Z. 2008. *Sense and Sensitivity*. Oxford: Blackwell.
- Crain, Stephen – Ni, Weijia – Conway, Laura 1994. Learning, Parsing, and Modularity. In Charles Clifton – Lyn Frazier – Keith Rayner (szerk.), *Perspectives on sentence processing*. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum, 443–467.
- É. Kiss Katalin – Geröcs Máttyás – Zétényi Tamás 2013. Preschoolers' interpretation of doubly quantified sentences. *Acta Linguistica Hungarica* **60**(2): 143–171.
- Horn, Laurence R. 1969. A presuppositional analysis of only and even. *Proceedings of the Annual Meeting of the Chicago Linguistics Society* **5**: 98–107.
- Horn, Laurence R. 1996. Exclusive company: Only and the Dynamics of Vertical Inference. *Journal of Semantics* **13**: 1–40.
- Katsos, Napoleon – Bishop, Dorothy V. M. 2011. Pragmatic Tolerance: Implications for the Acquisition of Informativeness and Implicature. *Cognition* **120**: 67–81.
- Kenesei István 1986. On the logic of Hungarian word order. In: Werner Abraham – Sjaak de Meij (szerk.) *Topic, Focus and Configurationality*. Amsterdam: John Benjamins. 143–159.
- Kenesei István 1989. Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **17**: 105–152.
- Müller, Anja – Schulz, Petra – Höhle, Barbara 2011. How the understanding of focus particles develops: Evidence from child German. In Mihaela Pirvulescu és mtsai (szerk.), *Proceedings of the 4th Conference on Generative Approaches to Language Acquisition North America*. Somerville, Cascadilla. 163–171.
- Notley, Anna – Zhou, Peng – Crain, Stephen – Thornton, Rosalind 2009. Children's interpretation of focus expressions in English and Mandarin. *Language Acquisition* **16**(4): 240–282.
- Paterson, Kevin B. – Liversedge, Simon P. – Rowland, Caroline – Filik, Ruth 2003. Children's comprehension of sentences with focus particles. *Cognition* **89**: 263–294.
- Paterson, Kevin B. – Liversedge, Simon P. – White, Diane – Filik, Ruth – Jaz, Kristina 2005/2006. Children's interpretation of ambiguous focus in sentences with 'only'. *Language Acquisition* **13**(3): 253–284.
- Roberts, Craige 2011. Only: A case study in projective meaning. In Barbara H. Partee – Michael Glanzberg – Jurgis Skilters (szerk.) *Formal Semantics and Pragmatics: Discourse, Context and Models*. Manhattan, KS: New Prairie Press. 1–59.
- Szabolcsi Anna 1994. All quantifiers are not equal: The case of focus. *Acta Linguistica Hungarica* **42**: 171–187.
- van Rooij, Robert – Schulz, Katrin 2007. Only: Meaning and implicatures. In Maria Aloni – Alastair Butler – Paul Dekker (szerk.) *Questions and Answers*. Amsterdam, Elsevier. 193–224.
- Zhou, Peng – Crain, Stephen 2010. Focus identification in child Mandarin. *Journal of Child Language* **37**: 965–1005.